

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin er-Riyazü't-Tasavvufiyye Adlı Eserinde Hadis Kullanımı

Evaluation of the Hadiths Included by Seyyid Abdulhakim Arvâsî in His Explanation of Sufi Concepts in His Work er-Riyad al-Tasavvufiyya

Ahmet GÖKTÜRK

<https://orcid.org/0000-0002-5806-2402>

Ahme59519@gmail.com

Süleyman Demirel Üniversitesi |

<https://ror.org/04fjtte88>

İlahiyat Fakültesi, Hadis, Isparta, Türkiye

Süleyman Demirel University, Faculty of Theology,

Department of Hadis, Isparta, Türkiye

Yusuf AÇIKEL

<https://orcid.org/0000-0001-5444-4641>

yusufacikel@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi

<https://ror.org/04fjtte88>

Doç. Dr., İlahiyat Fakültesi, Hadis, Isparta, Türkiye DOÇ.

Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology,

Department of Hadis, Isparta, Türkiye

Atıf | Cites As

Göktürk, Ahmet - Açikel, Yusuf. "Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin er-Riyazü't-tasavvufiyye Adlı Eserinde Hadis Kullanımı". *Burdur İlahiyat Dergisi* 10 (Haziran 2025), 17-38.

[https://doi.org/ 10.59932/burdurilahiyat.1648923](https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1648923)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 28 Şubat/February 2025
Kabul Tarihi/Accepted	: 23 Haziran/June 2025
Yayın Tarihi/Published	: 30 Haziran/June 2025

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Ahmet GÖKTÜRK – Yusuf AÇIKEL

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Ahmet GÖKTÜRK %60 – Yusuf AÇIKEL %40.

Evaluation of the Hadiths Included by Seyyid Abdülhakim Arvâsî in His Explanation of Sufi Concepts in His Work er-Riyad al-Tasavvufiyya

Abstract

Islam comprises both material and spiritual teachings. Following the death of the Prophet Muhammad, its principles became the subject of various Islamic sciences. Among these, ethical and spiritual teachings came to be studied within the discipline of Sufism. Although Sufism developed its own interpretive and methodological approaches, it consistently sought to remain grounded in the Qur'an and the Sunnah as primary sources of authentic knowledge. Abdülhakîm Arvâsî (1860–1943), a significant Sufi figure and scholar, was born in Başkale, Van. He studied religious and rational sciences under various teachers and later joined the Khalidiyya branch of the Naqshbandiyya order. Living during the final years of the Ottoman Empire and the early Turkish Republic, he provided religious instruction in various institutions, including mosques in Istanbul, after the closure of Sufi lodges. His influence has extended into the modern era through both his writings and the scholars he trained. This study investigates Arvâsî's work *er-Riyâzü't-Tasavvufiyya*, written as a textbook during his years as a teacher. The book presents concise explanations of nearly seventy essential Sufi concepts, including *wahdat al-wujud* (unity of existence), *dhikr* (remembrance), *muraqaba* (spiritual vigilance), *rida* (contentment), and *istiqama* (steadfastness). In particular, twelve core concepts are accompanied by hadith citations, although the sources and authenticity of these narrations are not provided. This reflects a common characteristic of Sufi literature, where hadiths are often transmitted without full chains of narration (*isnad*), paraphrased in meaning, or validated through spiritual experience, such as inspiration or unveiling. Such methods, while prevalent in the Sufi tradition, differ from classical hadith scholarship, which emphasizes textual and chain-based authentication. The aim of this study is to identify and evaluate the authenticity of the hadiths cited in *er-Riyâzü't-Tasavvufiyya*. Primary hadith sources such as the *Sahihayn*, *Sunan*, and *Musnads* were consulted, along with classical *takhrij* and *atraf* works. In doing so, the study contributes to a better understanding of the intersection between Sufi literature and hadith science, and how scholars like Arvâsî integrated prophetic tradition into their spiritual frameworks.

Keywords: Hadith, Sufism, Narration, Comment, Abdülhakim Arvâsî, al-Riyad al-tasavvufiyya.

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin er-Riyâzü't-Tasavvufiyye Adlı Eserinde Hadis

Kullanımı*

Öz

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın öğretileri farklı ilim dallarına konu olmuştur. Bunlar içerisinde ahlâkî ve manevî öğretiler hem hadis hem de tasavvuf ilminin konusu olmuştur. Tasavvuf ilmi Kur'an ve sünnet çerçevesinde şekillenmiştir. Her ne kadar mutasavvıfların kendine has bazı delillendirme yöntemleri olsa da sahih bilginin kaynağını tespit bağlamında tasavvufun öğretilerinin temelleri kitap ve sünnette aranmıştır. Abdülhakîm Arvâsî, 1860 tarihinde Van'ın Başkale ilçesinde dünyaya gelmiş, ilk eğitimi babasından aldıktan sonra çeşitli âlimlerden dinî ve fennî ilimler tahsil etmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli tarikatlardan icazet alarak Nakşibendiyye'nin Hâlidîyye koluna intisap etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında yaşamıştır. Başkale'de medrese ve kütüphane kurarak eğitim vermiş, bölgedeki Şiilik hareketine karşı koymuştur. Rus işgalinin bölgede yaygınlaşması neticesinde Musul'a göç etmiş, daha sonra Adana ve Eskişehir'de bir müddet yaşadıktan sonra İstanbul'a göç ederek buraya yerleşmiştir. İstanbul'da Kaşgarî Dergâhı'nda şeyhlik vazifesini yürütürken tekkeler kapatılınca Beyoğlu Ağa ve Beyazıt Camilerinde dersler vermiştir. Abdülhakîm Arvâsî bu dönemde doğuda ilmi sahada önemli çalışmalar yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı dönüşümlerin ve karışıklıkların olduğu bir dönemde yaşayan Arvâsî, tasavvuf ve diğer ilimlerde yazdığı çalışmalar ve etkilediği fikir adamları vesilesiyle etkisi günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmanın amacı Arvâsî'nin *er-Riyâzü't-Tasavvufiyye* adlı eserindeki hadis rivayetlerinin sıhhat durumunu tespit etmektir. Söz konusu eserini müderris olduğu yıllarda kendi ders kitabını oluşturmak için kaleme almıştır. Eserde tasavvufun tanımına, gayesine ve vahdet-i vücûd, zikir, istikamet, rıza, murakabe ve benzeri yetmiş kadar tasavvufi kavramın açıklamalarına yer verilmiştir. Tabii ki eser, detaylı bir tasavvuf incelemesi olmayıp bir ders kitabı olduğundan konular özet halinde ele alınmıştır. Mezkûr eserde on iki temel tasavvuf kavramı açıklanırken bazı hadislerle yer verilmiş, ancak hadislerin kaynakları ve sıhhat durumları belirtilmemiştir. Bu durum genel olarak tasavvuf ehlinin hadislerle yaklaşımını yansıtmaktadır. Hadislerin senedsiz rivayet edilmesi, mana ile aktarılması ve keşf/ilham gibi yollarla sıhhatinin belirlenmesi gibi hususlar, tasavvuf ehlinin yöntemleri arasındadır. Bu araştırmada temel hadis kaynaklarına, tahrîr ve etraf kitaplarına başvurulmuştur. Bu sahada yapılan güncel çalışmalar da göz ardı edilmeden, gerekli durumlarda istifade edilmiştir. Genel olarak hadislerin tespiti noktasında birincil kaynaklara müracaat edilmiş, ayrıca eser hakkında bazı bilgilere de yer verilmiştir.

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Yusuf AÇIKEL danışmanlığında devam eden "Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Eserlerindeki Temel Tasavvufi Kavramların Hadis Dayanaklarının İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / This study is derived from Master's thesis entitled "Evaluation of the Hadiths Included by Seyyid Abdülhakim Arvâsî in His Explanation of Sufi Concepts in His Work er-Riyad al-Tasavvufiyya", conducted under the supervision of Doç. Dr. Yusuf Açikel at Institute of Social Sciences Süleyman Demirel University University.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tasavvuf, Rivâyet, Yorum, Abdülhakîm Arvâsî, er-Riyazü't-tasavvufiyye

Giriş

Osmanlı'nın son devir âlim ve mutasavvıflarından Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (ö.1362/1943), cumhuriyetin kuruluş sancılarında tanıklık etmiştir. Yaşadığı dönem (1865-1943) ilmi/fikrî ve siyasî değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimine rastlamaktadır.¹ Arvâsî, siyasî ya da herhangi bir gruba dâhil olmamış, sadece irşad faaliyetleri ile ilgilenmiştir. Buna rağmen adı 1930 yılında cereyan eden Menemen olayına² karıştırılmıştır. Kaşgarî Dergâhı'nı basan polisler, suç unsuru olarak talebelerin yazdıkları mektupları ve keşfi olarak tespit edilen Hz. Âdem'den kıyamete kadar gelecek insanların sayısını bildiren formülü bulmuşlardır. Muhtemeldir ki bu formül büyü malzemesi sanılmıştır.³ Divan-ı Harb'de yargılanma esnasında hâkimin “Sen şeyh misin?” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Ben şeyh değilim ve o yüce makama lâıyk olmaktan uzağım; yok eğer şeyhlik devrimizde gördüklerimizin hâli demekse ona da tenezzülden münezzehim.”⁴ Ayrıca zâhirî ve bâtinî ilimlerde temâyüz eden Arvâsî, Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983) ve Hüseyin Hilmi Işık (1911-2001) gibi zatları etkisi altına almıştır.⁵

Kaleme aldığı eserleriyle kendi fikrî çizgisini ortaya koyan Abdülhakîm Arvâsî, “*er-Riyazü't-tasavvufiyye*”, “*Rabıta-ı Şerife*”, “*Ashâb-ı Kiram*”, “*Ruh*”, “*Ebeveyn-i Rasûlullah*”, “*Sefer-i Ahiret*” gibi risâleler, “*Tasavvuf Dersleri İle İlgili Notlar*” ve kendisine tevcih edilen suallere verdiği cevapları içeren “*Mektuplar*”, yazdığı kitaplardır. Neşre hazır olmakla beraber muhtelif sebeplerle eserlerinin büyük bir kısmı İstanbul'da kaybolmuştur. Süleyman Kuku, Arvâsî'nin çeşitli vesilelerle kaleme almış olduğu risâleleri, mektupları ve eline geçen tomarları *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyatı* adıyla neşretmiştir.⁶ Onun eserlerinde, tasavvufun temel prensipleri, nefis muhasebesi ve manevî olgunlaşma üzerine derinlemesine tahliller bulunur. Bunun en çarpıcı örneğini Necip Fazıl Kısakürek vermiştir. Şöyle ki: Arvâsî, Necip Fazıl ile tanışmasında tasavvufa dair hangi kitapları okuduğunu sormuş, Kısakürek de *Divan-i Nakşî*, *Marifetname* gibi eserleri okuduğunu söylemiş, bunun üzerine Arvâsî, kendi tasavvufi kimliğinin kodlarını verircesine şu ifadeyi kullanmıştır. “Bu iş kitapla olmaz. Akılla da varılmaz... Hiç yemeğin lezzeti çatal bıçakla anlaşılabilir mi?”⁷

Arvâsî'nin temel tasavvufî kavramları içeren “*er-Riyazü't-tasavvufiyye*” eseri oldukça kıymetlidir. Müellif, mezkûr eseri Necip Fazıl'ın ifadesiyle “bir nevi İslâm Üniversitesinde” müderrislik yaptığı yıllarda kaleme almıştır.⁸ Sonraları Kısakürek, “*er-Riyazü't-tasavvufiyye*” eserini “*Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Tasavvuf Bahçeleri*” adıyla sadeleştirmiştir.⁹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla mezkûr eser ile ilgili iki çalışma yapılmıştır. Biri Osman Erdebil'in, *Abdülhakîm Arvâsî'nin er-Riyazü't-tasavvufiyye Adlı Eserinin Metin Transkripti ve Tahlili*, diğeri

¹ Dönemin hükümeti tekkeleri kapattığında yanındakileri teselli makamında şöyle demiştir: “Hükümet, tekkeleri değil, boş mekânları kapattı. Onlar zaten kendi kendilerini çoktan kapatmıştı.” Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları* (Ankara: Büyük Doğu Yayınları, 2022), 320.

² Eyüp Öz, “Yasak Bir Hafızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplo mu?”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015), 409-436.

³ Ekrem Buğra Ekinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî* (İstanbul: Arı ve Sanat Yayınları, 2022), 127.

⁴ Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, 322.

⁵ Nihat Azamat, “Abdülhakîm Arvâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Eylül 2023); Nuran Çetin, “Abdülhakîm Arvâsî ve Tasavvuf Anlayışı”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 1/33 (2014), 137.

⁶ Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyatı* (İstanbul: Damra Yayınlar, ts).

⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2023), 93.

⁸ Kısakürek, *O ve Ben*, 113; Necip Fazıl Kısakürek, *Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Tasavvuf Bahçeleri* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015).

⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Tasavvuf Bahçeleri* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015).

İbrahim Baz'ın, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* adlarıyla yaptıkları yüksek lisans tezleridir. Mutasavvıfların hadise yaklaşımı öteden beri gündeme getirilen bir konudur. Bu çalışmada Arvâsî'nin *er-Riyazü't-tasavvufiyye*'de temel tasavvufî kavramları belirtmesinde yer verdiği hadislerin tahrîç ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylelikle Arvâsî'nin temel tasavvufî kavramları delillendirdiği hadislerin sıhhati tespit edilmiş olacaktır.

1. Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî de ataları gibi çalkantılı bir hayat sürmüştür. 1258 yılında Hülagû'nün Bağdat'ı işgal etmesiyle birlikte Arvâsî'nin dedeleri Musul'a hicret etmiş; oradan Anadolu toprakları olan Şanlıurfa, Bitlis'e daha sonra da Mısır'a gitmişlerdir. O dönemde ailenin büyük oğlu Molla Muhammed¹⁰ Anadolu topraklarından Hakkari'ye yerleşmiş ve burada evlenmiştir. Bir müddet sonra Molla Muhammed ailesiyle birlikte Van'ın güneyinde “Arvâs” adını verdikleri bir köy kurup yerleşmiştir.¹¹ Burada bir medrese ve dergâh inşa eden Arvâsî ailesi, günümüze kadar devam edegelmiştir.¹²

Abdülhakîm Arvâsî, Seyyid Mustafa Efendi'nin en büyük oğludur. Kendisine “Seyyid” denilmesinin yanı sıra “Manzûr-i nazar-ı pîrân-ı kirâm” lakabı da verilmiştir. Arvâsî'nin soyu anne tarafından Abdülkâdir Geylânî'ye (ö. 561/1166) dayanmaktadır. Zikri geçen zât, günümüzde Van'a bağlı Başkale kazasında doğmuştur. İlk ilim tahsilini Seyyid Taha-i Hakkârî'nin (ö.1269/1853) müridi olan babası Mustafa Efendi'den almıştır. Daha sonra başta Şark uleması olmak üzere birçok âlimden sarf, nahiv, lügat, mantık, meânî, kelâm, fıkıh, hadis, fıkıh usûlü, tefsir, tasavvuf, isbât-ı vâcib, riyâziyye, hendese, geometri, astronomi gibi dinî ve fennî ilimleri okumuştur.¹³ Ayrıca 1880 yılında intisap ettiği Hâlidîyye tarikatı şeyhlerinden Seyyid Fehim'den (ö.1313/1895) Nakşibendiyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Kadiriyye ve Çeştiyye tarikatlarından hilâfet almıştır.¹⁴

Başkale'de kendisine kalan mirasla medrese ve kütüphane yaptıran Arvâsî, burada yirmi yıl kadar dersler okutmuştur. Arvâsî'nin bölgeye en önemli katkılarından biri de Şiiiliğin yayılmasını önlemek olmuştur.¹⁵ Ardından Rusların Başkale'yi işgal etmesi sonucu Musul'a yerleşmiştir. Arvâsî 1334/1915 yılında, Sason ilçesine müftü olarak tayin edilmiştir.¹⁶ O günün zor şartlarında memurlukta kalmayıp, savaşa bizzat katılmayı tercih ettiği için, kısa sürede müftülük görevinden ayrılmıştır. Savaşta gösterdiği üstün görevler sebebiyle Meşihat¹⁷ tarafından, ilmî rütbe ve maaş ile ödüllendirilmiştir.¹⁸ İngilizlerin Musul'u işgal etmesinin ardından ailesiyle birlikte Adana'ya yerleşmiştir. Adana'nın da düşman eline geçme tehlikesini göz önüne alan Arvâsî ailesi önce Eskişehir'e, oradan da 1919'da İstanbul'a göç etmişlerdir.

¹⁰ Vefat tarihi bilinmemektedir.

¹¹ Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyâtı*, 1/178.

¹² Nuran Çetin, *Abdülhakîm Arvâsî ve Tasavvuf Anlayışı*, 130.

¹³ Nuran Çetin, *Abdülhakîm Arvâsî ve Tasavvuf Anlayışı*, 133.

¹⁴ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *Hâl Tercümesi* (İstanbul: Büyük Doğu yayınları, 2019), 31-32. (Kısmen sadeleştirerek)

¹⁵ Dündar Ali Kılıç, “Arvas ve Arvasîler'in Van Gölü Havzasındaki Etkileri”, *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu* (Eylül 2006), 263.

¹⁶ İkinci, *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvasî*, 71.

¹⁷ Meşihat, “sözlükte yaşlılık,” “önderlik,” “şeyhlik” gibi anlamlara gelmektedir. Osmanlı döneminde Şeyhül-İslamlık makamı anlamında kullanılmıştır. Bu makam daha sonra Şeriyye ve Evkaf vekâletine çevrilmiştir. Cumhuriyet döneminde bu bakanlığın kaldırılmasıyla yerine Diyanet işleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, 1993), 2/491; İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 435.

¹⁸ Sadık Albayrak, *Yürütenler ve Sürünenler* (İstanbul: Medrese Yayınları, 1979), 160.

İstanbul'da Kaşgarî Dergâhı şeyhliği kendisine tevdi edilince tekkeler kapatılana kadar görevine devam etmiştir. Soyadı kanunu ile “Üçışık” soyadını alan Arvâsî, Beyoğlu Ağa ve Beyazıt camilerinde dersler vermiştir. Ağa Camii'nde Necip Fazıl gibi şahsiyetlerle tanışması sonucunda ünü geniş kitlelere yayılmıştır. Yaşadığı dönem itibarıyla sıkıntılı günler geçiren Arvâsî, 27 Kasım 1943 yılında vefat etmiş, mezarı Ankara'da Bağlûm Kabristanlığı'na defnedilmiştir.¹⁹

2. er-Riyazü't-tasavvufiyye Eseri

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî, eserin yazılış hikâyesini şöyle anlatmaktadır: “O sıralarda müderrisi bulunduğum Medrese-i Süleymaniye'nin tasavvuf dersi tarafıma tevdi edilmişti. Ankara şer'i vekâletince her müderris kendi ders kitabını hazırlamakla mükellef tutulmuştu. Bu sebeple elimde bulunan tasavvufa dair notları Allah Teâlâ'nın inayetiyle bir araya getirmeye başladım.”²⁰ Eserde tasavvufun tarifi, başlangıcı, amacı ve mevzûu gibi konularla birlikte vahdet-i vücûd, zikir, istikâmet, rızâ, murâkabe, zühd, halvet-uzlet, cem-fark fenâ-bekâ, heybet-üns, kabz-bast gibi yaklaşık yetmiş tasavvufî kavramın izahına yer verilmiştir. Fakat eser, bir ders kitabı olduğundan ve tasavvufî konuları ana hatlarıyla açıklama gayesi taşıdığından temel tasavvufî terimler detaylı açıklanmamıştır. Eser Büyük Doğu Yayınları tarafından Osmanlı Türkçesi ve çeviri yazısı ile basılmıştır. Necip Fazıl tarafından yapılan sadeleştirme de ayrıca basılmıştır. Abdülhakîm Arvâsî ve eserleri hakkında 1996'da yüksek lisans tezi hazırlayan İbrahim Baz ve 2011'de eserin transkripsiyonu ve tahlili üzerine çalışma yapan Osman Erdebil, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı risâle hakkında değerlendirme yapmışlardır.²¹ Esasen Arvâsî, eserini bölümlere ayırmadan kaleme almıştır. Fakat Baz, eserin muhtevasını aktarmak adına olsa gerek, konuları bölüm başlıklarına göre taksim etmiştir.²² Baz, eserin muhtevasını altı bölümde ele almıştır.

1. Bölüm: Tasavvufun tarihi, gayesi, mevzûsu ve tesmiyesine dair bilgiler yer almaktadır.
2. Bölüm: Temel tasavvufî kavramların açıklaması yapılmaktadır. Zikir, istikâmet, rızâ, murâkabe vb.
3. Bölüm: Bazı terimlerin Farsça ve Arapça dillerindeki karşılıklarına değinilmiştir. Mesela “Babu'l-ebvab” kelimesinde tövbe kastedilmiştir.
4. Bölüm: Nakşibendî tarikatındaki on bir temel prensip yer almaktadır. Mesela “Hûş der dem” yani her nefeste uyanık olmaktır.
5. Bölüm: Bazı terimlerin birbirine benzer ve farklı yönleri açıklanmıştır.
6. Bölüm: Bu bölümde tevhid, vahdet-i vücûd ve İmam Rabbânî'nin görüşlerine yer verilmiştir.²³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellif, on bir temel tasavvufî kavramın izahında birçok hadise yer vermiş,²⁴ ancak bu rivâyetlerin kaynakları belirtilmemiştir. Müellifin bu tutumu esasen sûfilerin veya mutasavvıfların hadislere yaklaşımını yansıtmaktadır. Burada tasavvuf ehlinin

¹⁹ Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin kabri hakkında geniş bilgi için bkz. Şerife Akıncı, *Dini Ziyaret Yerleri Açısından Ankara* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2008), 117.

²⁰ Üçışık, *Hâl Tercümesi*, 51.

²¹ Osman Gördebil, *Abdülhakîm Arvâsî'nin er-Riyazü't-tasavvufiyye İsimli Eseri Metin Transkrip ve Tahlili* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 13.

²² İbrahim Baz, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 71.

²³ Baz, *Abdülhakîm Arvâsî'nin Hayatı*, 71-73; Kuku, *Son Halkalar*, 685.

²⁴ Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1. Basım, 2019), 1-120; Kuku, *Son Halkalar*, 2/621-714.

hadis rivayetlerine yaklaşım yönlerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz: 1) Rivâyetlerinde genelde hadisin senedini terk ederler. 2) Hadisleri lafızlarıyla değil, manalarıyla rivayet ederler. 3) Hadislerin sıhhatine keşif, ilham ya da rüya yoluyla karar verirler. 4) Hadisleri kendi tasavvurlarına göre te'vil ederler. 5) Kendilerinden önceki büyük zatlara itimat edip hadisleri kitaplarına alırlar.²⁵ Bahsi geçen ilmî tavrı Arvasî'nin eserlerinde de görmek mümkündür. Bu nedenle vakanın somut bir örnek üzerinden tespit edilmesi için *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserde zikredilen hadislerin değerlendirme ve incelemesi yapılacaktır.

3. er-Riyazü't-tasavvufiyye Adlı Eserde Zikredilen Temel Tasavvufî Kavramlar ve İlgili Hadislerin İncelenmesi

Eserde yer alan tasavvufî temel kavramlara geçmeden önce, mutasavvıfların hadis anlayışı, kullandıkları zayıf ve mevzû hadislerin durumuyla ilgili bilgi verilecektir. Sûfîlerin hadis anlayışı, tarih boyunca hem dinî hem de epistemolojik bakımdan farklı tartışmalara konu olmuştur. Özellikle zayıf hadislerin sûfî metinlerde sıklıkla yer alması, bu durumun ardında yatan gerekçeleri anlamayı zaruri kılmaktadır. Bu çerçevede sûfîlerin hadis anlayışı, yalnızca rivayet kriterleriyle değil, irfânî bilgi anlayışıyla birlikte değerlendirilmelidir. Zayıf hadislerin kullanımı meselesi de bu çok katmanlı zeminde anlam kazanmaktadır. Her şeyden önce sûfîlerin zayıf hadisleri kullanmalarındaki temel amaç, çoğu zaman fikhî bir hüküm vermek değil, manevî bir hakikati, ahlâkî bir öğüdü ya da irşat amaçlı mesaj vermeyi hedeflemektedir. Bu anlamda zayıf hadis, sûfî metinlerde çoğunlukla bir “hikmet kaynağı” veya “ahlâkî telkin” mahiyetinde işlev görmektedir.²⁶ Hadisin senedinin sıhhatinden ziyade metnin anlam ve hedefi sûfîlerin dikkatini çekmiştir. Çünkü sûfî nazarda bilginin değeri, onun gönüle ve hâle tesiriyle ölçülür. Dolayısıyla zayıf hadislerin sûfî gelenekteki yeri, zahirî ilimlerin sınırlarını aşan bir bilgi ve tecrübe sistemine bağlı olarak değerlendirilmelidir.²⁷ Bu çerçevede zayıf hadislerin tercih edilmesinde iki temel gerekçe göze çarpar: Bunlardan birincisi, metinlerin tasavvufî hakikatlerle örtüşmesi, ikincisi ise bu hadislerin sahih Kur'ânî ilkeler ve sünnet-i nebevî ile temellendirilmiş olmasıdır. Gerçekten de sûfîlerin müracaat ettikleri bazı zayıf hadislerin, Kur'an âyetleri ve sahih hadislerle desteklenebildiği görülmektedir. Örneğin “*Bir saat tefekkür, altmış yıl ibadetten hayırlıdır.*”²⁸ şeklindeki rivayet, zayıf kabul edilmesine rağmen Kur'an'daki “*Onlar göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde derin derin düşünürler...*”²⁹ âyetiyle anlam bakımından paralellik arz etmektedir.³⁰

Sûfîlerin zayıf hadislerle amaçladıkları şeyin, şer'î delil getirmek değil, dinin özüne dair irşat amaçlı mesajlar sunmak olduğu açıktır. Bu anlamda sûfîler, rivayetlerin zahirinden çok bâtinî anlamlarına odaklanmış, bunu yaparken de Kur'an ve sahih hadislerden sapmamaya özen göstermişlerdir. Elbette bu tutumun yer yer aşırılıklara varması ve tasavvufî literatüre bazı hatalı rivayetlerin sızması tenkit konusu olabilir. Ancak genel itibarıyla, sûfîlerin maksadının bir

²⁵ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara, TDV Yayınları, 2022), 43-66; Ahmet Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 4/2 (2018), 63; Seyit Avcı, “Sûfîlerin Hadis Tesbit Ölçüleri: İsmâil Hakkı Bursevî Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2014), 7-29.

²⁶ Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, 52.

²⁷ Geniş bilgi için bkz. Ferhat Gökçe, “Sûfîlerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*, 24 (2018), 7-9.

²⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Kitabu'l-Mevdû'ât*, I-III, 2. bsk, thk: Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'acî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 3/144.

²⁹ Âl-i İmrân, 3/191.

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2002), 663-664; Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, 52.

“şeriatlılık” değil, “şeriatın özüne ulaşma” çabası olduğu unutulmamalıdır.³¹ Bu durumda, sûfilerin maksatlarının, şer’î bir hüküm ihdas etmekten ziyade Kur’an ve sünnetle temellendirilebilecek bir ahlâkî hakikati veya manevî istikameti zihinlere ve kalplere yerleştirmek olduğu anlaşılmaktadır.³² Nitekim Ebû Tâlib el-Mekkî, Gazzâlî ve Hakîm Tirmizî gibi sûfî muhakkikler, hadisleri yalnız lafzî olarak değil, aynı zamanda mânevî anlamlarıyla değerlendirmiş ve bu değerlendirmeyi “marifet ve keşf” temelinde gerçekleştirmişlerdir.³³ Bazı tasavvufî eserlerde mevzû hadislerin kullanıldığı da vâkidir. Ancak bu, sûfilerin toptan hadis ilmine yabancı oldukları veya ihmalkâr davrandıkları anlamına gelmez. Zira erken dönem sûfilerin önemli bir kısmı muhaddis kökenlidir ve hadis ilmine vukufiyetleriyle tanınmışlardır.³⁴

Öte yandan zühd ve tasavvufun erken dönem temsilcilerinden Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) meşhur eseri *Kûtü'l-Kulûb*’da pek çok zayıf hadise yer vermiştir. Onun hadis anlayışı, lafız merkezli değil, daha çok mânevî ve işârî temellidir. Mekkî, rivayetlerin senedinden çok, onların içeriğinin kalbî ve ahlâkî boyutuyla ilgilenmiştir. Bu yaklaşımı sebebiyle, zayıf hadisleri, özellikle tasavvufî eğitim, zühd, nefis terbiyesi ve ameli yönlendirmeler gibi alanlarda kullanmayı meşru görmüştür.³⁵ Bununla birlikte el-Mekkî, cerh ve ta’dil ilmini bildiğini ve hadis rivayetinde en azından temel esaslara vakıf olduğunu ortaya koymuştur.³⁶ Hakîm et-Tirmizî’nin (ö. 320/932) hadis anlayışı, sûfî gelenekte nadir görülen ölçüde entelektüel ve derinliktir. O, bir hadisin kabul edilip edilmeyeceği konusunda sadece sened değil, aynı zamanda metin merkezli bir “ma’rûf ve münkeri tanıma” ölçütü ortaya koymuştur. Hakîm et-Tirmizî’ye göre, bir hadisin zayıf sayılması, onun mutlaka bâtıl olduğu anlamına gelmez; zira hakikat bazen senedde değil, metindeki işaretlerde gizlidir.³⁷ Bu yaklaşım, onun keşf ve ilhamla desteklenen mânevî bir muhakeme metoduna sahip olduğunu gösterir. Bu sebeple, bazı zayıf rivayetleri, taşıdığı mânâyı ve irfanî muhtevayı merkeze alarak savunmuş ve kullanmıştır.³⁸

Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988), *el-Lüma*’ adlı eserinde hadis rivayetine geniş yer vermiştir. O, hadisleri doğrudan isnadlı olarak kullanmış, ancak bu isnadların sağlamlık derecesi çoğu zaman tartışmalıdır. Serrâc, hadislerin teknik yönlerinin hadis ehline bırakılması gerektiğini belirterek, sûfinin asıl görevinin kalbe hitap eden anlamı kavramak olduğunu vurgulamıştır.³⁹ Bu yaklaşım, sûfî literatürde yaygın olan “ilm-i zâhir ehline bırakılır, biz bâtına talibiz” düşüncesinin klasik bir yansımasıdır.

İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) zayıf hadis kullanımı, özellikle *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde görülür. Gazzâlî, bu rivayetleri delil olmaktan çok, ahlâkî telkin, kalbî yönlendirme ve ruh terbiyesi için kullanmıştır. Zayıf hadisleri kullanırken, genellikle metnin taşıdığı manevî ve

³¹ Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, 52; Karapınar, “İlk Devir Sûfilerin Hadis Birikimleri”, 40; Gökçe, “Sûfilerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, 8.

³² Fikret Karapınar, “İlk Devir Sûfilerin Hadis Birikimleri”, marife, yıl. 7, sayı. 2, güz (2007), 41.

³³ Geniş bilgi için bkz. Gökçe, “Sûfilerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, s. 8-9; Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 97-100.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, (Ankara: Seha Neşriyat, 1986), 97-99; Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 80-84; Bilal Saklan, H. IV. M. X Asır Sufilerin Hadis İlimleriyle İlgileri, *Konya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, (Konya, 2002), 311-336.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 123-135.

³⁶ Gökçe, “Sûfilerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, 7, 9.

³⁷ Gökçe, “Sûfilerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, 7-8.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 151-167.

³⁹ Gökçe, “Sûfilerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, 7. Geniş bilgi için bkz. Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 181-190.

ahlâkî değere odaklanmış ve bu yönüyle onları pedagojik bir araç olarak görmüştür.⁴⁰ Hadis usulü açısından bir eksiklik olarak görülse de sûfilerin amacı ahkâm çıkarmak değil, toplumun maneviyatını ihyâ etmektir. Ayrıca onun bu kullanımına bazı sahih rivayetlerin de anlam bakımından destek verdiği görülmektedir.⁴¹

Tüm bu veriler ışığında sûfilerin zayıf hadisleri kullanma pratiğini üç temel esasa oturtmak mümkündür: a) Mâna Önceliği: Hadisin lafzî sıhhatinden ziyade, taşıdığı manevî ve ahlâkî mesaj esas alınır. b) Kur'an ve Sünnetle Te'yid: Zayıf hadislerin anlamı, Kur'an ve sahih sünnet ilkeleriyle desteklenerek manevî bağlamda güçlendirilir. c) İrşadî Amaç: Zayıf hadisler, şer'î bir hüküm vermek için değil, nefis terbiyesi, kalp eğitimi ve ahlâkî hassasiyetleri canlı tutmak için kullanılır. Bu bakış açısıyla sûfilerin zayıf hadisleri kullanımı, genellikle bağlamından koparılmış, keyfi bir tercih değil; bilakis kendi bütünlüğü içinde anlamlı ve maksatlı bir metodun parçası olarak değerlendirilmelidir.⁴²

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserinde yaklaşık yetmiş kadar tasavvufî kavram izah edilmiştir. Ancak bu kavramlardan tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece on birinde hadisle istidlâl mevcuttur.

3.1. Sûfî

Arapça yün giyen manasındaki sûfî kelimesi, hakka vâsıl olan kişiye denir. Bunun için seyr-i sülûkü sürekli yapana da mutasavvıf denir. Sûfî kendi nefsinde fânî, Allah Teâlâ ile bâkidir. Öyle ki sûfî nefsin alışkanlıklardan kurtulmuş, gerçeğin ta kendisiyle buluşmuştur.⁴³ Tasavvuf ehli bazı kişiler, sûfî kelimesini kalbini Allah için saflaştıran kişi olarak tanımlamışlardır.⁴⁴ Başka bir görüşte, Ehl-i Sûffe'ye benzemesi sebebiyle bu topluluğa Sûfiyye denilmiştir. Bir kanaate göre de yün giydikleri için böyle isimlendirilmişlerdir.⁴⁵ Yapılan tarifleri göz önüne aldığımızda sûfî kelimesinin hangi kökten geldiği tartışmalıdır. Bu ifadenin benzerini Hasan Kâmil Yılmaz da söylemektedir. Zaten sûfî kelimesinin ne olduğu ifade edilirken farklı izahlara yer verilmesi ihtilafı desteklemektedir. Kuşeyrî (v. 465/1072) ve Hucvirî (v. 465/1072[?]) gibi bazı müellifler bu kelimenin câmid bir lakap olabileceğini dahi söylemişlerdir.⁴⁶ Abdülhakim Arvasî, "Tasavvuf Kelimesi'nin İştikakı ve Vech-i Tesmiyesi" başlığı altında sufi kavramının "safvetten" müştak olduğuna remz ve işaret olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Burada konu ile ilgili hadislerle ve değerlendirmelerine yer verilecektir. Sufilerin hadis anlayışında muhaddislerde olduğu gibi sened tenkidine gidilmez. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan biri, râvilerin cerh ve tadilindeki güvenilirlik meselesidir. Cerh etme faaliyeti yapanlara nasıl ve ne şekilde güvenileceği sorunu, Sufileri sened tenkidi yapmaktan uzak durmalarına sebep olmuştur. Zira İslam tarihinde haksız yere cerhe uğrayan hadis râvilerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle mihne olayı cerh ve tadil açısından bu konuda önem arz etmektedir. Hadis rivayet etmenin bir menfaat hâline getirilmiş olması yani başkasında olmayan hadislerin kendisinde olduğu iddiasında bulunan râvilerin artması, ona talebin çoğalması ve bundan dünyalık menfaat elde etme girişimleri, sûfilerin hadislerin râvilerinin incelenmesini

⁴⁰ Yıldırım, "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis", 52, 62. Geniş bilgi için bkz. Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 50-51, 96.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Karapınar, "İlk Devir Sûfilerin Hadis Birikimleri", 43-45.

⁴² Karapınar, "İlk Devir Sûfilerin Hadis Birikimleri", 41-42. Geniş bilgi için bkz. Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, 97-112.

⁴³ Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu'l-İstilahî's-Sufiyye*, thk. Abdül'ali eş-Şahin (Kahire: Dârü'l-Menar, 1996), 158.

⁴⁴ el-Kelâbâzî, Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kub, *et-Tearruf* (Kahire: Dârü'l-Mektebeti'l-Hâniye, 1994), 5.

⁴⁵ Reşat Öngören, "Sûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2024).

⁴⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 23-24.

⁴⁷ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 31.

önemsememelerinin diğer sebeplerinden biridir. Mutasavvıfların hadislerin sıhhatini belirlemedeki kriterlerinden biri de keşf ve ilham metodudur. Onlar özellikle ahlâk ve erdeme uygun olan zayıf ve uydurma hadisleri Hz. Peygamber'e isnâd etmektedirler. Zira bu zayıf hadise/hadislere dayanak olarak gösterilebilecek âyet ve sahih hadislerin varlığı da mutasavvıflar açısından önem arz etmektedir.

3.1.1. Hadis-i şerif

Sufi kelimesinin kökenine işaret etmesi açısından Abdullah b. Mes'ud'un (r.a) rivayeti önemlidir.

عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: إنما الدنيا مثل الثَّعْبِ؛ ذهب صفوه، وبقي كدره

İbn Mes'ud dedi ki: “Dünya bereketli yağmura benzer, safvesi (safası) gitti kederi kaldı.”⁴⁸ Seyyid Abdülhakîm Arvasî ise “dünyanın safveti gitti, kederi kaldı” şeklinde mezkûr rivayete er-Riyazü't-tasavvufiyye adlı eserinde yer vermiştir.⁴⁹

3.1.2. Hadisin Değerlendirilmesi

“Dünyanın safası gitti, kederi kaldı” hadisini Aclûnî (v. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafa* adlı eserinde râvileriyle beraber zikretmiştir. Hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.⁵⁰ Elbanî, hadisin Ahmd b. Hanbel'in (v. 241/855) *Kitâbü'z-Zühd*'ünde ve el-İsfahânî'nin (v. 430/1038) *Hilye*'sinde; Yezid b. Ebî Ziyad > Ebû Cuhâfe > İbn Mes'ud tarikiyle yer aldığını ifade etmiştir. Bu tarikte yer alan Yezid b. Ebî Ziyad zayıf olmakla beraber Ebû Cuhfe'ye yetişmemiştir.⁵¹ Bu bilgiler ışığında sözün İbn Mes'ud'a ait olduğu ve rivayetin sened olarak zayıf olduğu söylenebilir.

Seyyid Abdülhakîm Arvasî, er-Riyazü't-tasavvufiyye adlı eserinde Sûfî kelimesinin kaynağına bir işaret olduğunu düşünmüş olmalı ki, mezkûr rivayete yer vermiştir.⁵²

3.2. Aşk

Arapça aşırı derecedeki sevgi demek olan “ı-ş-k” kelimesinden türemiştir. Bazı lügatlerde sarmaşık anlamına gelen “a-ş-k” kelimesiyle yakından ilgili olduğu söylenmiştir.⁵³ Aşk, mecazî ve hakikî olarak iki şekilde incelebilir. Mecazî aşk, yaratılmışlardan birini sevmektir. Hakikî aşk ise, mutlak varlık olan Allah Teâlâ'yı sevmektir.⁵⁴

Said Nursî, mecazî aşkın hakikî aşka dönüşmesini şöyle ifade etmiştir: “Aşk şiddetli bir muhabbettir; fani mahlûklara müteveccih olduğu vakit ya o aşk kendi sahibini daimî bir azap ve elemde bırakır veyahut o mecazî mahbûb o şiddetli muhabbetin fiyatına değmediği için bâki bir mahbûbu arattırır; aşk-ı mecazî aşk-ı hakikîye inkılâb eder”.⁵⁵ Böylece Ehl-i tasavvufun ittifakıyla mürid, nefsinin istek ve arzularını terk ederse er ya da geç hakikî aşka kavuşur.⁵⁶ Doğrudan er-Riyazü't-tasavvufiyye adlı eserde müstakil “aşk” diye bir başlık açılmamıştır. Ancak

⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir b. Abdullah, *el-Musannef*, (Lübnan: Daru't-Tac, 1989), 7/102; et-Taberanî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Matir el-Lahmi, *Mu'cemu'l-Kebir*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Baskı, 1994), 9/154; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya*, (Mısır: Matbatu's-Saadet, 1973), 1/131; İbn Hacer Askalanî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, *Metelibu'l-Âliye*, thk. İlmi Heyet, (b.y: Daru'l-Asime, 2000), 8/345.

⁴⁹ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 31.

⁵⁰ el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf el-Hindavî (y.y: Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 1/478.

⁵¹ Muhammed Nâsuriddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi Zaafiyye ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyi fi'l-Ümme* (Riyad: Dâru'l-Maârif, 1997), 14/915.

⁵² Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 31.

⁵³ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ağustos 2024).

⁵⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 208.

⁵⁵ Said Nursî, *Mektubat* (Ankara: İhlas Nur Neşriyat, 2006), 33. Geniş bilgi için bkz. Aynulkudât el-Hemedânî, Abdullah b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali el-Miyâneccî, *Temhidât Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, trc. Halil Baltacı, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 79-105.

⁵⁶ İsmail Çetin, *Aşk* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013), 185.

Seyyid Abdülhakîm Arvasî, tasavvufun mevzûsuna konusuna değinirken “ meşreb-i nübüvvet ve velayetten talib-i kurbu ilahi olan ciğer-i suhteyi visalin canına ol cam-ı mâlâmâldan bir cür’a dökülmüştür” diyerek aşkı tarif etmiştir.⁵⁷ Bu sırta binaen burada aşk kavramına temas edilmiştir.

3.2.1. Hadis-i şerif

ما صب الله في صدري شيئا إلا وصيبت في صدر أبي بكر

“Allah’ın göğsüme akıttıklarının hepsini Ebûbekir’in göğsüne akıttım.”⁵⁸ Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye* adlı eserinde tasavvufun mevzû başlığı altında aynı lafızla hadis-i şerif diye meşhur olmuş sözü nakletmiştir.⁵⁹

3.2.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Muhammed el-Hût (ö. 1276/1860), *Esne’l-meâlîb fî ehâdis muhtelifeti’l-merâtib adlı eserinde*, Ali el-Karî’nin (ö. 1014/1605) de bu rivayetin senedinin uydurma olduğunu belirtmektedir.⁶⁰ Zira Ali el-Karî buna benzer lafızlarla hadisleri zikrettikten sonra rivayetlerin bilinen bâtlı iftiralar olduğunu ifade etmiştir.⁶¹ Dolayısıyla mezkûr rivayetin senedinin uydurma olmasından dolayı hadis mevzû olduğu söylenebilir.

3.3. Makam-Nüzûl

Sözlükte “ka-me” kökünden türemiş, “menzil, ikamet edilen, ayak basılan ve oturulan yer” gibi anlamlara gelmektedir.⁶² Tasavvuf literatüründe ahlâkî ilkelerle seyr ü sülûkün mertebelerini, velilerin kabirlerini ya da sembolik yerlerini ifade eder.⁶³ Zira Allah Teâlâ kulunu korku, ümit, sabır ve tevekkül gibi hallerle manevî olarak çeşitli makamlara kavuşturur.⁶⁴ Abdülhakim Arvasî, makam kelimesine “el-Makametü fî’l-İstilahati’l-Mühimmeti’t-Tasavvufiyye” başlığı altında yer vermiştir.⁶⁵

3.3.1. Hadis-i şerif

عن أبي هريرة رضي الله عنه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال

يُنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ، يَقُولُ: «مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ؟»
«مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ؟ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ؟»

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah şöyle demiştir: “Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına inerek şöyle buyurur: ‘Bana kim dua eder, onun duasına icabet edeyim. Benden kim bir şey ister, ona dilediğini vereyim. Benden kim

⁵⁷ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 47.

⁵⁸ Muhammed el-Hût el-Beyrûti el-Alevî, *Esne’l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti’l-Merâtib*, thk. Mustafa Abdülkadir, (Beyrut: Kutubü’l-İlmiyye, 1997), 248. Rivayet uydurma olduğu için metinde sahâbi ravisi de yoktur.

⁵⁹ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 58.

⁶⁰ Muhammed el-Hût, *Esne’l-Metâlib*, 248.

⁶¹ el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 2/516.

⁶² Mütercim Âsım Efendi, *Okyanusu’l-Bâsit fî Tercemeti’l-Kâmusi’l-Muhîr Kamusu’l-Muhîr Tercemesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 6/5175; Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 402.

⁶³ Süleyman Uludağ, "Makam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ağustos 2024).

⁶⁴ İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî, *el-İbâne an Turûki’l-Kâsîdîn ve’l-Keşf an Menâhici’s-Sâlikîn* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 321; Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu’l-İstilahî’s-Sufiyye*, 107-108.

⁶⁵ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 58.

mağfîret diler, ona mağfîret edeyim."⁶⁶ Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*'de "O her gece, dünya semasına iner" şeklinde mezkûr rivayete işaret etmiştir.⁶⁷

3.3.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Senedi sahih olan "Allah Teâlâ'nın dünya semasına indiğini" belirten rivayet başta *Sahihayn*⁶⁸ olmak üzere birçok muteber hadis kitabında farklı lafız ve tariklerle yer almaktadır. Binaenaleyh rivâyetin senedi sahihtir.⁶⁹ Dolayısıyla hadis de sahihtir. Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserinde makam kelimesiyle beraber değerlendirilen nüzul kavramını delillendirmek için mezkûr rivayete yer vermiştir.⁷⁰

3.4. Setr

Sözlükte "s-t-r" kökünden türemiş "perde, bir şeyi örtmek, gizlemek" anlamına gelmektedir.⁷¹ Tasavvuf literatüründe kişiyi sıkıntılardan kâinat örtüsü gibi örten her perdedir. Kişinin âdet ve amellerindeki duraksamalarını ifade etmektedir.⁷² Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserinde "Mahv ve İsbat ve Mehk" başlığı altında "Kalbime bir bulanıklık gelir" şeklinde kalbe gelen bulanıklığı setr kavramıyla ilişkilendirmiştir.⁷³

3.4.1. Hadis-i şerif

عن الأغر بن يسار المزني رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه ليغتن علي قلبي، وإني لأستغفر الله كل يوم مائة مرة.

Eğarr b. Yesâr el-Müzenî'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Kalbime bulanıklık gelir de ben O'na günde yüz defa tövbe ederim."⁷⁴ Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserinde "Mahv ve İsbat ve Mehk" başlığı altında setr kavramını delillendirmek için "Kalbime bir bulanıklık gelir" şeklinde sadece rivayetin baş tarafını vermekle yetinmiştir.⁷⁵

3.4.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Müslim (ö. 261/875), mezkûr hadisin devamında, "günde yüz defa istiğfar ederim" ziyadesiyle birlikte zikretmiştir. Buhârî (ö. 256/870) de, Hz. Peygamber'in günde yüzden fazla istiğfar ettiği rivâyetini nakletmektedir. Ayrıca Ebû Davûd (ö. 275/889) *Sünen* ve Beyhâkî (v. 458/1066) *Şuabu'l-İman* adlı eserlerinde bahsi geçen rivâyete yer vermişlerdir.⁷⁶ Buradan hareketle hadis sahihtir. Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye* adlı eserinde

⁶⁶ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Mustafa el-Buğa, (Şam: İbn Kesir, 1994), "Teheccüd", 14; Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, thk. İlmi Heyet (İstanbul: Dâru'l-Tabakati'l-İmare, 1916), "Salat", 167; Ebû Davud, Süleyman b. Eşas b. İshak b. Beşir, *es-Sünen*, thk. Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.) "Kıyamu'l-Leyl", 1315; Malik b. Enes, *el-Muavatta*, thk. Mustafa el-A'zamî, (Birleşik Arap Emirlikleri: Ziyad b. Sultan Müessesesi, 2003), "Kur'an", 237; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut, (b.y: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 8/35

⁶⁷ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 59.

⁶⁸ Sahihân: Buhârî ve Müslim'in kısaca sahih diye bilinen *el-Camiu's-Sahih* adlı eserlerin kısa adıdır. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları ve Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 269.

⁶⁹ el-İrakî, *Tahrîcu'l-Ehâdisi İhya Ulûmi'd-Din* (Riyad: Dâru'l-Asime, 1987), 1/750.

⁷⁰ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 59.

⁷¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), 4/341.

⁷² Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu'l-Istilahî's-Sufiyye*, 119.

⁷³ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 76.

⁷⁴ Müslim, "Zikir ve Dua", 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/391; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *Sahih*, thk. Halis Aydemir ve Muhammed Ali Sönmez, (Beyrut: İbn Hazım, 2012), 2/523.

⁷⁵ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 77.

⁷⁶ el-İrakî, Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdurrahmân, *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâi mine'l-Ahbâr* (Beyrut: İbn Hazım, 2005), 343.

“Mahv ve İsbat ve Mehk” başlığı altında setr kavramını delillendirmek için “Kalbime bir bulanıklık gelir” şeklinde kalbe gelen bulanıklığı setr kavramıyla ilişkilendirmiştir.⁷⁷

3.5. İhsan

Sözlükte, kubûh (çirkin olmak) zıddı olan hüsün (güzel olmak) kökünden türemiştir.⁷⁸ İhsan kelimesi farklı disiplinlerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.⁷⁹ Tasavvuf ilminde tarikat ve şeriat ilimleriyle, kişinin niyetini güzelleştirilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Böylece kişinin yapacağı işler riyâkârlık ve garazdan (gösteriş ve birine karşı güdülen düşmanlık) kurtulmuş olacaktır.⁸⁰ Abdülhakim Arvasî, “Kurb ve Bu’d” başlığı altında kurbiyeti, ihsan kavramı ile ilişkilendirmiştir.⁸¹

3.5.1. Hadis-i şerif

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ بَارِئًا يَوْمًا لِلنَّاسِ، فَاتَاهُ جِبْرِيلُ. قَالَ: مَا الْإِحْسَانُ؟ قَالَ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir: Bir gün Nebî (s.a) insanların içine çıkmıştı. Ona Cebrâil geldi... O (Rasûlullah’a) ihsan nedir? diye sordu. Rasûlullah da: “*İhsan, Allah’a O’nu görüyormuşçasına kulluk etmendir. Sen O’nu görmüyorsan da O seni görüyor, buyurmuştur...*”⁸²

3.5.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Cibrîl hadisi diye meşhurdur. Rivayeti, *Sahihayn*’ın dışında diğer Kütüb-i Sitte müellifleri arasından Ebû Davud (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915); “*Senin Allah Teâlâ’yı O’nu görür gibi ibadet etmendir*” şeklinde tahrîç etmişlerdir.⁸³ Hadis sahihtir. Abdülhakim Arvasî, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye* adlı eserinde “Kurb ve Bu’d” başlığı altında kurb ve bu’d kelimelerini izah için mezkur rivayete yer vermiştir. Zira ona göre ihsan ve iman ne olduğu bilinmeden kurbiyet ve bu’diyet anlaşılamayacaktır.⁸⁴

3.6. Samt

Sözlükte “susmak, susmanın uzaması” demektir.⁸⁵ Dilin âfetlerinden sakınmak ve az konuşmak, tefekküre sebebiyet verdiğinden tasavvufta esastır. Abdülhakim Arvasî, samt kelimesine “es-Samt” başlığı altında “âfât-ı lisan dan bâise-i necattır” diye tarif etmiştir.⁸⁶

3.6.1. Hadis-i şerif

عن عبد الله بن عمرو؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «رَمَنْ صَمَتَ نَجَا

Abdullah b. Amr’dan, Rasûlullah’ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “*Susan kurtulur.*”⁸⁷ ve “*Susmak hikmettir, çok konuşanın hatası çok olur.*” Hadislerin değerlendirmesinde değinileceği üzere “Susmak hikmettir, diye bir hadise rastlanılmamıştır. Ancak “çok konuşanın hatası çok

⁷⁷ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 77.

⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 13/114.

⁷⁹ Mustafa Çağrı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim Tarihi: 22 Ağustos 2024).

⁸⁰ Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu’l-İstılahi’s-Sufiyye*, 286.

⁸¹ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 82.

⁸² el-Buhârî, “İman”, 313; Müslim, “İman”, 39; İbn Hanbel, 1/435; İbn Hibban, *Sahih*, 4/463.

⁸³ Ebû Davud, “Sünne”, 18; Nesâî, “İman”, 6.

⁸⁴ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 82.

⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 2/45.

⁸⁶ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 91.

⁸⁷ Abdullah b. Mübarek, *Kitabü’z-Zühed ve’r-Rekâik*, thk. el-Azamî (yy: by., ts.) 140; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd), *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Fuâd Abdülbâki (Mısır, Mustafa el-Babî, 1985), 4/274; et-Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebîr*, 14/86; el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca’fer, *Müsned-i Şihâb*, thk. Abdülmecid es-Selefî (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1986), 1/219; İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân, *et-Terğîb*, Thk. Muhammed Hasan İsmail (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 116.

olur” ifadesine benzer hadis-i şerifler vardır.⁸⁸ Bu rivayete Abdülhakim Arvasî, “es-Samt” başlığı altında aynı lafızlarla yer vermiştir.⁸⁹

3.6.2. Hadisin Değerlendirilmesi

İmam Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Şahin (ö. 385/996) İbn Lehîa'dan hadisin teferrüd edildiğini, dolayısıyla hadisin “garib” olduğunu belirtmektedirler.⁹⁰ Özellikle terğîb ve terhîb türü eserlerde yer almasından hareketle, içeriğinin genel ahlâkî kabullere uymasından dolayı bahse konu rivâyet değerlidir. “Susmak hikmettir. Nitekim çok konuşanın hatası çok olur” ifadesine gelince, “Susmak hikmettir” kısmı kaynaklarda tespit edilememiştir. Ancak “çok konuşanın hatası çok olur” gibi ifadeler kaynaklarda yer almaktadır. Buna örnek şu hadisi şeriftir. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِنَّ أَكْثَرَ خَطِيئَاتِ ابْنِ آدَمَ فِي لِسَانِهِ (hatalarının) çoğu dilindendir."⁹¹ Taberânî (ö. 360/971) hadisin “garib” olduğunu *Evsat* adlı eserinde belirtmektedir. Seyyid Abdülhakîm Arvasî, *er-Riyazü't-tasavvufiyye adlı eserinde es-Samt*, kavramını “çok konuşmanın afet olduğunu, kurtuluşun ancak susmakla olacağını” delillendirmek için mezkûr rivayete yer vermiştir.⁹²

3.7. Firâset

Sözlükte, at anlamına gelen “f-r-s” kelimesinden türemiştir. “Bir adam işi bilen feraset sahibidir” şeklindeki cümlede feraset, durumları sezen/keşfeden anlamında kullanılmıştır.⁹³ Ebû Saîd el-Harrâz'a (ö. 277/890) göre, sezginin kaynağı Allah (c.c) olduğu için firaset yoluyla ulaşılan bilgi yanılığdan uzaktır.⁹⁴ Abdülhakim Arvasî, bu kavramı “el-Firaset” başlığı altında “zann ve idrakte dikkatle nazar edip isâbet etmektir” diye ifade etmiştir.⁹⁵

3.7.1. Hadis-i şerif

عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ، فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِبُورِ اللَّهِ تَعَالَى، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ﴾ [الحجر: ٧٥]

Atiyye, Ebû Said'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Mü'min'in ferasetinden çekinin, zira o Allah'ın nazarıyla bakar. Sonra ‘Şüphesiz bunda işareten anlayanlar için ibretler vardır.’⁹⁶ âyetini okumuştur.”⁹⁷ Abdülhakim Arvasî, “el-Firaset” başlığı altında “Mü'min'in ferasetinden çekinin, zira o Allah'ın nazarıyla bakar” diyerek nakletmiştir.⁹⁸

3.7.2. Hadisin Değerlendirilmesi

⁸⁸ et-Taberânî, *Evsât*, Thk. Abdullah b. Muhammed ve İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l Haremeyn, 1995), 6/334; el-Kudâî, *Müsned-i Şihâb*, 1/236.

⁸⁹ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 91.

⁹⁰ et-Tirmizî, “*Sıfatü'l-Kıyam ve Rekâiku'l-Vera*”, 25; İbn Şâhin, *et-Terğîb*, 116.

⁹¹ Taberânî, *Evsat*, 10/197.

⁹² Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 91.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/159; Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu'l-İstılahi's-Sufiyye*, 294.

⁹⁴ Mahmut Esad Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 185.

⁹⁵ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 103.

⁹⁶ Hicr, 15/75.

⁹⁷ Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *Müsned*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud, (Mısır: Mektebetü'l-Âdab, ts.), 59; el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliya*, 6/118; et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Fuat Abdulbaki, (Mısır: Mektebetü'l-Mustafa el-Bâbî, 1985), 5/295.

⁹⁸ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 103.

İmam Tirmizî, mezkûr rivayet hakkında “hasen garib”⁹⁹ ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁰ el-Elbânî ise bahsi geçen hadisin zayıf olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹ Abdülhakim Arvasî, “el-Firaset” başlığı altında “Mü’min’in ferasetinden çekinin, zira o Allah’ın nazarıyla bakar” diye mezkûr rivayet ile firaset kavramını ilişkilendirmiştir.¹⁰²

3.8. Velâyet

Velî, Yüce Allah’ın isimlerinden biri olmakla beraber nusret, velilik ve yardım eden anlamlarına gelmektedir.¹⁰³ Tasavvuf literatüründe iki farklı manası vardır. Birincisi, Allah’ın has kullarını koruyup kollaması; ikincisinde ise, Allah’a ibadet ve itaati uhdesine alan mümin kullar için kullanılır.¹⁰⁴ Velâyet kavramının delâlet ettiği meselelere ilişkin İbn Ebi’d-Dünya’nın (ö. 281/894) *el-Evliya* adlı eseri gibi müstakil çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁵ Abdülhakim Arvasî, “el-Velayet” başlığı altında velayet kavramını “Cenâb-ı Rabb-ı Kerîm’in tevellî ve nusret buyurduğu kimsedir” diye tarif etmiştir.¹⁰⁶

3.8.1. Hadis-i şerif

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: مَرَّ عُمَرُ بِمُعَاذٍ وَهُوَ يَبْكِي فَقَالَ مَا يُبْكِيكَ يَا مُعَاذُ؟ قَالَ: حَدِيثٌ سَمِعْتُهُ مِنْ صَاحِبِ هَذَا الْقَبْرِ يَقْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَأَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ الْأَتْقِيَاءُ الْأَخْفِيَاءُ، الَّذِينَ إِذَا عَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِذَا شَهِدُوا لَمْ يُعْرَفُوا، أُولَئِكَ أَنْمَةُ الْهَدَى وَمَصَابِيحُ الْعِلْمِ»

İbn Ömer dedi ki: Hz. Ömer Muaz’ı ağlarken gördü ve seni ağlatan nedir? diye sordu. Muaz: Şu kabir sahibinden -kastı Rasûlullah’tır- duyduğum şu hadistir. “Şüphesiz riyanın en düşüğü şirktir ve kulların Allah’a en sevimli olanı gizli ibadet edenler ve takvâ sahipleridir. Onlar ki, yok olduklarında aranmazlar, bulunduklarında tanınmazlar. İşte onlar, hidâyet önderleri ve ilim kandilleridir.”¹⁰⁷ Abdülhakim Arvasî, “Tabakat-ı Evliyanın Enva-ı” başlığı altında “Allah’a kullarının en sevgili olanı, sır ve takva sahibleridir” şeklinde mezkûr rivayete işaret etmiştir.¹⁰⁸

3.8.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Abdülhakim Arvasî, “Kulların Allah’a en sevimli olanı ahfiyadır (gizli ibadet edenlerdir)” sözünü hadis olarak nakletmiş ancak lafız itibariyle böyle bir rivayete rastlanmamıştır. Çünkü mezkûr rivayet ile lafız/mana itibariyle kısmen örtüşen *Kenzu’l-Ummal*’deki rivayettir. Ayrıca mana itibariyle mezkûr rivayeti destekleyecek Mâlikî âlim Ahmed b. Mervan ed-Dineverî (ö. 333/945) sahih bir isnad ile eserinde nakletmiştir.¹⁰⁹ Abdülhakim Arvasî, “Tabakat-ı Evliyanın Enva-ı” başlığı altında “Allah’a kullarının en sevgili olanı, sır ve takva sahibleridir” diyerek velayetin sır ve takva ile olacağını ifade etmiştir.¹¹⁰

3.9. Tevhid

⁹⁹ Tirmizî hasen ve garib ifadelerini özel bir kullanımla “hasenün garîbün” şeklinde kullanmıştır. Tirmizî’nin “hasenun garibun” ifadesiyle ne kastettiği ihtilaflı olmakla beraber genelde zayıf olan hadisler için kullanmıştır. Çünkü Tirmizî, bazen bu lafızların sonunda açıklamaya yer verirken, bazen hiçbir açıklama yapmamıştır. Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Akgün, *Tirmizî’nin Kullandığı “Hasenun Garibun” Kavramı*, Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 17/3(2017), 107-124; Aydın, *Hadis İstihlaları ve Sözlüğü*, 86-111.

¹⁰⁰ et-Tirmizî, “Tefsiru’l-Kur’an”, 5/295.

¹⁰¹ Nâsirüddin el-Elbânî, *Zaifü’l-Câmi’-s-Sağir ve Ziyâdâtüh* (y.y: Mektebetü’l-İslamiyye, ts.), 20.

¹⁰² Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 103.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 15/406.

¹⁰⁴ Erkaya, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, 113.

¹⁰⁵ Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 169.

¹⁰⁶ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 105.

¹⁰⁷ el-Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer, *Müsned-i Şihab*, Thk. Abdulmecid es-Selefi, (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1986) 2/252.

¹⁰⁸ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 150.

¹⁰⁹ Ahmed b. Mervan ed-Dineverî el-Malikî, *el-Mücalesetü ve Cevahiru’l-İlm*, Thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasen (Beyrut: İbn Hazm, 1998), 4/509.

¹¹⁰ Seyyid Abdülhakim Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 150.

Allah'ın zâtında ve sıfatında bir olması demektir.¹¹¹ Bir başka ifadeyle tevhid, zihin ve vehmin hayal ettiği her şeyden Allah'ı tenzih etmektir.¹¹² İmam Rabbânî (ö. 1034/1624) tevhidi, iki kısma ayırmıştır. Birincisi şühûdî tevhid ki, sâlikin her şeyi bir olarak görmesidir. İkincisi ise vucûdî tevhiddir ki, sâlikin O'ndan başka her şeyi yok bilmesidir. Çünkü varlığı onun birliğini gösteren aynalar olarak inanır.¹¹³ Abdülhakim Arvasî, “El-Kavl Fi't-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında tevhîd-i imânî İkincisi tevhîd-i ilmî, üçüncüsü tevhîd-i hâlî, dördüncüsü tevhîd-i ilâhî olmak üzere mezkûr kavramın dört kısmı olduğuna değinmiştir.¹¹⁴

3.9.1. Hadis-i şerif

عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ فِيهِ: قَالُوا: جَنَّاتُكَ نَسْأَلُكَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ، قَالَ: "كَانَ اللَّهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ، وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ، وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلِّ شَيْءٍ، وَخَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ"

İmrân b. Husayn dedi ki: Rasûlullah'ın yanına girdim. Bir hadiste şöyle dediklerini belirtmiştir: Biz sana bu iş hakkında sormaya geldik dediler. Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ var idi onunla hiçbir şey yok idi. Onun arşı suyun üzerindedir. Zikrinde her şeyi yazdı ve yeri ve gökleri yarattı.”¹¹⁵ Abdülhakim Arvasî, “el-Kavl fi't-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında tevhîd-i İlahi kavramını delillendirme “Allah Teâlâ var idi onunla hiçbir şey yok idi” kısmına yer vermiştir.¹¹⁶

3.9.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Hâkim en-Nisâburî, (v. 405/1014) Buharî'nin şartlarına uygun olduğundan, mezkûr hadisi sahih kabul etmiştir.¹¹⁷ Ayrıca Beyhakî (v. 458/1066) de rivâyeti *es-Sünenü'l-Kübra* adlı eserinde bahsi geçen rivayeti tahrîc etmiştir.¹¹⁸ Ali el-Karî ise, sözün aslının olduğunu fakat bazı tariklerinde sofilerin “şu an da olduğu hâl üzeredir” sözlerinin aslı yoktur¹¹⁹ demiştir. Konuyla alakalı Selahaddin b. Ahmed el-Idlibî, müstakil bir makale yazmıştır. Orada mezkûr rivayet senedi, içeriği ve akideye konu olması bağlamında ele alınmıştır.¹²⁰ Abdülhakim Arvasî, “el-Kavl fi't-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında “Allah Teâlâ var idi onunla hiçbir şey yok idi” diyerek tevhidin aslını “vasf-ı vahdaniyet” ile ilişkilendirmiştir.¹²¹

3.10. Allah'ın Zâtı

Bu mesele tasavvufî eserlerin tevhid bölümünde ele alınmıştır. Genel anlamda Kur'an ve sünnette vârid olan Esmâ-i Hüsnâ ile Allah Teâlâ tarif edilmiştir. Meselâ Alîm, Kadîr, Hayy vd. sıfatları üzerinden Allah'ın nasıl bir varlık olduğu konusu ele alınmıştır.¹²² Abdülhakim Arvasî,

¹¹¹ Abdürrazzak el-Kâşânî, *Mucemu'l-İstilahî's-Sufiyye*, 376.

¹¹² Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, 113.

¹¹³ İmam Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî, *Mektubat-ı Rabbani*, Çev. Kasım Yayla (İstanbul: Merve Yayınları, ts.), 1/131.

¹¹⁴ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 160.

¹¹⁵ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Mahmud Abdulkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 2003), 9/4.

¹¹⁶ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 167.

¹¹⁷ et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Şerhu Mişkâtü'l-Âsâr*, Thk. Şuayb Arnaût (y.y: Müessesetür'-Risâle, 1994), 14/301.

¹¹⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, 6/18.

¹¹⁹ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/154.

¹²⁰ el-Idlibî, Selahaddin b. Ahmed b. Muhammed Sa'id, *Kâna Allâhu ve lem Yakun Şey'un Gayruhû' Hadîsi -Rivâyet, Dirâyet ve Akîde Yönüyle-*, Hadis Tetkikleri Dergisi 9/1(2011), 47-66.

¹²¹ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 163.

¹²² el-Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *Akaid Risaleleri İtikada Dair Üç Risalesi*, Çev. Mehmet Saki Çakır (İstanbul: Semerkant, 2015), 32-42. Ayrıca sûfîlerin Allah telakkisi hakkında geniş bilgi için bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 96.

“el-Kavl fi’t-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında tevhid-i ilahiye açıklarken Allah’ın zatından bahis açmıştır.¹²³

3.10.1. Hadis-i şerif

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَفَكَّرُوا فِي آلَاءِ اللَّهِ، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ

Abdullah b. Ömer’den Rasûlullah’ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin. Allah’ın zâtını düşünmeyin.”¹²⁴ Abdülhakim Arvasî, “el-Kavl fi’t-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında tevhid-i ilahiye açıklarken mezkûr rivayeti lafzi olarak İbn Abbas (ö.68/687-88) tarikiyle nakletmiştir.¹²⁵

3.10.2. Hadisin Değerlendirilmesi

Ali el-Müttakî, (ö. 985/1577) *Kenzu’l-Ummâl* adlı eserinde “*Tefekkürü fi...*” ile başlayan dört ayrı rivayete yer vermektedir.

تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ فَتَهْلِكُوا

“Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin. Allah’ın zâtını düşünmeyin helâk olursunuz.”

تَفَكَّرُوا فِي الْخَلْقِ، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي الْخَالِقِ، فَإِنَّكُمْ لَا تَقْدِرُونَ قُدْرَهُ

“Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin. Allah’ın zâtını düşünmeyin çünkü buna güç yetiremezsiniz.”

تَفَكَّرُوا فِي آلَاءِ اللَّهِ تَعَالَى، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ

“Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin. Allah’ın zâtını düşünmeyin.”

تَفَكَّرُوا فِي خَلْقِ اللَّهِ، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ

“Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin. Allah’ın zâtını düşünmeyin.”¹²⁶ Dikkat edilirse tariklerin hepsinde, “Allah’ın yarattıkları hakkında tefekkür edin” ifadesi müşterektir. Diğer tariklerde Allah’ın zâtı hakkında düşünmenin kişiyi helâk edeceği ve O’nun zâtını kavramaya kişinin güç yetiremeyeceği vurgulanmıştır.

Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Camiu’s-Sağir*’indeki zayıf rivayetleri tetkik eden el-Elbanî mezkûr rivayetin senedi itibariyle zayıf olduğunu ifade etmektedir.¹²⁷ Abdülhakim Arvasî, “el-Kavl Fi’t-Tevhîd ve Merâtibihî ve Erbâbihâ” başlığı altında tevhid-i ilahi kavramını delillendirmek için mezkûr hadisi, İbn Abbas (ö. 68/687-88) tarikiyle nakletmiştir.¹²⁸

3.11. Vahdet-i Vücûd

Vücudun birliği manasına gelen “vahdet-i vücûd”, tasavvufî bir kavram olarak bütün varlıkları Yüce Allah’ın isim ve sıfatlarının ortaya çıkış yeri kabul edip vücûd olarak yalnız Allah’ı bilmeye ve hakikî var olarak onu tanıma düşüncesine dayanan anlayışın adıdır. Bu düşünceden ilk defa söz edenler Bâyezîd-i Bistâmî, (ö. 234/848) Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) ve Hallâc-ı Mansûr (ö. 310/922) olsa da vahdet-i vücûd düşüncesini sistematize eden Muhyiddin b. el-Arabî’dir. (ö. 638/1240)¹²⁹ Abdülhakim Arvasî, “el-Vahdet-i Vücut” başlığı altında İbn Arabî’den (ö. 638/1240) “Esmâ ve sıfât-ı vâcibi Celle Sultânühû birbirlerinin aynı olup kezâlik zât-ı vâcib-i Teâlâ’nın aynıdırlar” diye tarif etmiştir.¹³⁰

3.11.1. Hadis-i şerif

¹²³ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 165.

¹²⁴ el-Müttakî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdîmelik b. Kadîhân el-Müttakî, *Kenzu’l-Ummâl*, 3/106.

¹²⁵ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 165.

¹²⁶ Geniş bilgi için bkz. Ali el-Müttakî, *Kenzu’l-Ummâl*, 3/103.

¹²⁷ el-Elbanî, *Zaifu’l-Cami’i’s-Sağir ve Ziyadetuhu*, (y.y: Mektebetü’l-İslamiye, ts.), 364.

¹²⁸ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 165.

¹²⁹ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 675.

¹³⁰ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü’l-tasavvufiyye*, 180.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْعِزُّ إِزَارُهُ، وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَاؤُهُ فَمَنْ نَزَّ غَنِي عَزَّيْشُهُ

Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “İzzet O'nun izârıdır, Kibriya (büyüklük) O'nun ridâsıdır, Kim Benimle çekişirse ona azap ederim.”¹³¹ Muhtemelen Abdülhakîm Arvâsî, “Kibriya ve azamet bana mahsustur” derken¹³² mezkûr hadis-i şerifi kastetmiştir. Çünkü Arvâsî'in kaynak belirtmeksizin Hz. Peygamber'in sözü olarak ifade ettiği “Kibriya ve azamet bana mahsustur” hadisine lafzen benzeyen bir rivayete rastlanılmamıştır. Ancak yukarıda geçen “İzzet izârımdır...” hadisi, manası itibariyle Arvâsî merhumun ifadesine uygundur.

3.11.2. Hadisin Değerlendirilmesi

İmam Buhârî'nin eseri *el-Edebü'l-Müfred*'in tahkîkini yapan Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö. 1968) ve el-Elbanî (ö. 1999) “Kibriya ve azamet bana mahsustur” rivâyetinin senedinin sahih olduğunu belirtmişlerdir.¹³³ Abdülhakim Arvasî, “el-Vahdet-i Vücûdun Mukaddimesi” başlığı altında vahdet-i vücudun imkânına delil olarak yer vermiştir.¹³⁴

Sonuç

Abdülhakîm Arvâsî Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşamış, değerli bir İslâm âlimidir. Van'ın Başkale ilçesinden ilim yolculuğuna başlayan Arvâsî, birçok alanda kendini ilmî ve kültürel anlamda geliştirmiştir. Yaşadığı ortamın etkisiyle tasavvufi muhitlerle iç içe olmuş ve birçok tarikat ehliyle birlikte bulunmuştur. Eserlerine bakıldığı zaman görülen şudur ki; Arvâsî, klâsik bir dergâh şeyhliğinden ziyade, tasavvufu hayatın içine yerleştirme ve iyi insanlar yetiştirme gayreti içerisinde olmuştur. Onun bu tavrı yazdığı eserlerinde kendini bâriz bir şekilde göstermektedir. Tekkelerin kapatıldığı yıllarda uzlete çekilmemiş, yeni oluşan şartlara adapte olmak için çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri de incelemeye çalıştığımız *er-Riyazü't-tasavvufiyye* eseridir.

Çalışmaya konu olan eseri tasavvuf derslerinde takip edilmesi için kaleme almış ve tasavvuf literatürüne ait kavramlara ve izahlarına yer vermiştir. Bunu yaparken İmam Kuşeyrî, İbnü'l-Arabî ve Sühreverdî'nin (ö. 563/1168) eserlerinden faydalanmıştır. Bunun yanı sıra on bir terimi açıklarken konu ile ilgili hadis-i şeriflerin kaynaklarını zikretmeden kaydetmiştir.

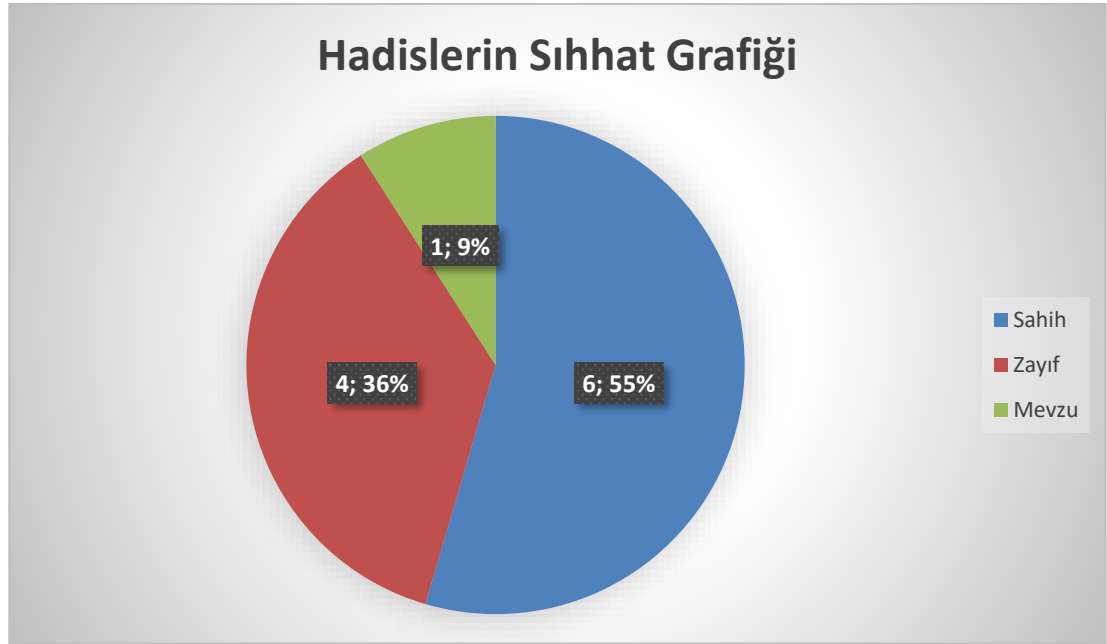
Yaptığımız inceleme neticesinde on bir hadisi şeriften altısının sahih, dördünün zayıf ve sadece birinin mevzû olduğunu görmekteyiz. Bu verileri grafik üzerinde gösterdiğimizde ortaya aşağıdaki gibi bir tablo çıkmaktadır:

¹³¹ Müslim, “Birr”, 35.

¹³² Süleyman Kuku, *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyatı*, 714.

¹³³ el-Elbanî, *Sahihu't-Terğib ve't-Terhib* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2000), 3/8.

¹³⁴ Seyyid Abdülhakîm Arvasî Üçışık, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, 180.

Toplam on bir rivayetin 6'sı (%55) sahih olmasından hareketle şunlar ifade edilebilir: Tasavvuf kültürüne yer yer haklı eleştirilerin olmasıyla beraber, eser yazan mutasavvıfların hadis müktesebatına hâkim oldukları bir gerçektir. Zira onlar hayatlarında sünnete çok önem verdiklerinden hadislerle içli dışlı olmuşlardır. Zira Abdülhâkîm Arvâsî'nin bu çalışması da bize yazılan tasavvufî eserler içerisinde hadislerin sıhhati bağlamında güvenilebileceğimiz düşüncesini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra müstakil başlıklar altında yüz bir, diğer başlıkların altında yer verdikleri de dikkate alındığında *er-Riyâzü't-tasavvufiyye* adlı eserinde oldukça fazla temel tasavvufî kavrama temas ettiği görülecektir. Bunların önemli bir kısmı için âyet ve şiir ile istidlâl ederken, azı için hadislerle istişhâd etmiştir. Kullandığı hadislerin kaynakları incelendiğinde -ki her ne kadar az olsa da- hadis literatürüne aşinalığı ortaya çıkmaktadır. Bazı Mutasavvıfların farklı bir metodoloji olarak ilham ve keşif yoluyla hadislerin sıhhatini tespiti kalkışmaları, tasavvuf ve tarikat çatısı altında telif edilmiş eserlere mesafeli durmamızı sağlamıştır. Ancak Abdülhakîm Arvâsî gibi hem medrese hem de dergâh geleneğinden beslenen âlimlerin eserlerinin kaynakları hadis ilmi kriterlerine uygun yazılmaya çalışılmıştır. En azından *er-Riyâzü't-tasavvufiyye* adlı risâlenin hadisleri incelendiğinde bu hakikat ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça/Bibliography

- Abdullah b. Mübârek. *Kitabü'z-Zühed ve'r-Rekâik*. thk. el-Azamî, by: ts.
- Abdürrezzak el-Kâşânî. *Mucemu'l-Istilahî's-Sufiyye*. thk. Abdül'ali eş-Şahin. Kahire: Dâru'l-Menar, 1417/1996.
- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ*. Thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf el-Hindavî. 4 Cilt. by: Mektebetü'l-Asriyye, 1421/2000.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1416-1421/1995-2001.
- Ahmed b. Mervan ed-Dineverî el-Malikî. *el-Mücalesetü ve Cevahiru'l-İlm*. thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasen. Beyrut: 1419/1998.
- Akgün, Hüseyin. “Tirmizî'nin Kullandığı ‘Hasenun Garibun’ Kavramı”. *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17/3 (2017).
- Akıncı, Şerife. *Dinî Ziyaret Yerleri Açısından Ankara*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2008.
- Albayrak, Sadık. *Yürüyenler ve Sürünenler*. İstanbul: Medrese Yayınları, 1979.
- Avcı, Seyit. “Sûfilerin Hadis Tesbit Ölçüleri: İsmâil Hakkı Bursevî Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/2 (2014).
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları ve Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- _____, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Ankara: Seha Neşriyat, 1986.
- Azamat, Nihat. “Abdülhakim Arvâsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2023.
- Baz, İbrahim. *Abdülhakîm Arvâsî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- el-Beyhâkî. *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Mahmud Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, 2003.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafa el-Buğa. Şam: İbnü'l-Kesir, 1994.
- Çağrıncı, Mustafa. “İhsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2023.
- Çetin, İsmail. *Aşk*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, Nuran. “Abdülhakîm Arvâsî ve Tasavvuf Anlayışı”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 1/33 (2014).
- Ebû Davud, Süleyman b. Eşas b. İshak b. Beşir. *Sünen-i Ebi Davud*, thk. Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *Müsned*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud. Mısır: Mektebetü'l-Âdab, ts.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliya*. Mısır: Matbatu's-Saadet, 1973.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Hayatı ve Hatıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvasî*. İstanbul: Arı ve Sanat Yayınları, 2022.

el-Elbânî, Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Zaîfü'l-Câmi's-Sağir ve Ziyâdâtüh*, yy: Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

_____, *Sahihu't-Terğib ve Terhib*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 2000.

_____, *Silsiletü'l-Ehadisi Zaafiyye ve'l-Mevdua ve Eseruha's-Seyyi fi'l-Ümme*. Riyad: Maarif, 1997.

Erkaya, Esad Mahmut. *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Ankara: TDV Yayınları, 2023.

Gördebil, Osman. Abdülhakîm Arvasî'nin er-Riyazü't-tasavvufiyye İsimli Eseri Metin Transkript ve Tahlili. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Gökçe, Ferhat. “Sûfîlerin Hadis ve Hadis İlimleri ile Münasebeti”, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi 24. Sayı (2018).

el-Hemedânî, Aynulkudât. Abdullah b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî el-Miyâneî. *Temhidât Aşk ve Hakikat Üzerine Konuşmalar*, trc. Halil Baltacı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Heyet. Kur'an Yolu Meâlî. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Baskı, 2020.

el-Idlîbî Selâhaddin b. Ahmed b. Muhammed Sa'id. “Kâna Allâhu ve lem Yakun Şey'un Gayruhû Hadîsi –Rivâyet, Dirâyet ve Akîde Yönüyle–”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/1, 2011.

el-Irakî, Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrahmân. *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fi'l-Esfâr fi Tahrîci mâ fi'l-İhyâ-i mine'l-Ahbâr*. Beyrut: 2005.

_____, *Tahrîcu'l-Ehadisi İhya Ulumi's-Din*. Riyad: Dâru'l-Asîme, 1987.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir b. Abdullah. *el-Musannef*. Lübnan: Dâru't-Tac, 1989.

İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahanî. *el-İbâne an Turukî'l-Kasîdîn ve'l-Keşf an Menâhici's-Sâlikîn*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed Ahmed. *Metelibu'l-Aliye*. Thk. Bir Grup. b.y: Dâru'l-Asîme, 2000.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân. *Sahih*, thk. Halis Aydemir ve Muhammed Ali Sömez. Beyrut: 2012.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân. *et-Terğîb*, thk. Muhammed Hasan İsmail. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Kitabu'l-Mevdû'ât*, I-III, 2. bsk, thk: Abdu'l-Mu'tî Emin Kal'acî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.

İmam Rabbânî, Ahmed Fârukî Serhendî. *Mektubat-ı Rabbânî*. Çev. Kasım Yayla. İstanbul: Merve Yayınları, ts.

- Karagöz, İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Karapınar, Fikret. “İlk Devir Sûfîlerin Hadis Birikimleri”, *marife*, yıl. 7, sayı. 2, güz (2007).
- el-Kelâbâzî, Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kub. *et-Tearruf*. Kahire: Mektebetü'l-Haniye, 1994.
- Kılıç, Dündar Ali. “Arvâs ve Arvasîler'in Van Gölü Havzasındaki Etkileri”. *II. Van Gölü Havzası Sempozyumu* 04-07 Eylül 2006 (2007).
- Kısakürek, Necip Fazıl. *O ve Ben*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2023.
- _____, *Son Devrin Din Mazlumları*, Ankara: Büyük Doğu Yayınları, 2022.
- _____, *Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Tasavvuf Bahçeleri*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 13. Basım, 2015.
- el-Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsned-i Şihab*, thk. Abdulmecid es-Selefî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- Kuku, Süleyman. *Son Halkalar ve Seyyid Abdülhakîm Arvâsî'nin Külliyyatı*. İstanbul: Damra Yayınları, ts.
- el-Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin. *Akaid Risaleleri İtikada Dair Üç Risalesi*. Çev. Mehmet Saki Çakır. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.
- Malik b. Enes. *el-Muavatta*, Thk. Mustafa el-A'zamî. Birleşik Arap Emirlikleri: Ziyad b. Sultan Müessesesi, 2003.
- Mütercim Âsım Efendi, *Okyanusu'l-Bâsit fi Tercemeti'l-Kâmusi'l-Muhît Kamusu'l-Muhît Tercemesi*, Yay. Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Muhammed el-Hût el-Beyrûtî el-Alevî. *Esne'l-metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, thk. Mustafa Abdülkadir. Beyrut: Kutubü'l-İlmiyye, 1997.
- Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *el-Câmiu's-Sahih*. Thk. Komisyon. İstanbul: Dâru'l-Tabakati'l-İmare, 1916.
- el-Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzu'l-Ummal*. thk. Bekri Hayalî ve Saffet es-Seka. by: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Öngören, Reşat. "SÛFÎ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsiklopedisi.org.tr/sufi> (E.T. 21.08.2024).
- Öz, Eyüp. “Yasak Bir Hafızayla Yüzleşmek: Menemen Olayı İrtica mı, Komplo mu?”. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015).
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, 1993.
- Said Nursî. *Mektubât*. Ankara: İhlas Nur Neşriyat, 2006.
- Saklan, Bilal, “H. IV. M. X Asır Sufîlerin Hadis İlimleriyle İlgileri”, *Konya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, (Konya, 2002).
- et-Taberanî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Matir el-Lahmi. *Mu'cemu'l-Kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

- _____, *Evsât*, Thk. Abdullah b. Muhammed ve İbrahim el-Hüseynî, Kahire: Dâru'l Haremeyn, 1995.
- et-Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî. *Şerhu Mişkatü'l-Asar*, thk. Şuayb Arnaût. b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Fuat Abdulbaki. Mısır: Mektebetü'l-Mustafa el-Bâbî, 1985.
- Uludağ, Süleyman "Makam", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/makam-tasavvuf> (E.T. 21.08.2024).
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2002.
- Üçışık, Seyyid Abdülhakîm Arvasî. *Hâl Tercümesi*. İstanbul: Büyük Doğu yayınları, 2019.
- _____, *er-Riyazü't-tasavvufiyye*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- _____, "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* Cilt/Volume: IV | Sayı/Number: 2 | Yıl/Year (2018).
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.